

Dr hab. n. med. Piotr Tyszko

Katedra Medycyny Społecznej

Warszawski Uniwersytet Medyczny

Recenzja rozprawy na stopień doktora nauk o zdrowiu mgr Karoliny Strach pt.: Zachowania zdrowotne kobiet po menopauzie pracujących w rolnictwie a występowanie wybranych czynników ryzyka chorób układu krążenia.

1. Ocena merytoryczna pracy.

Trafność podjętej problematyki badawczej i jej oryginalność.

Przedmiotem pracy są uwarunkowania stanu zdrowia kobiet pracujących w rolnictwie z uwzględnieniem zachowań zdrowotnych i wybranych czynników ryzyka chorób układu krążenia. Choć piśmiennictwo dotyczące uwarunkowań występowania chorób układu krążenia jest dość bogate, to podjęcie badań w tym zakresie, zogniskowanych na populacji kobiet po menopauzie, pracujących w rolnictwie jest oryginalne i uzasadnione. W piśmiennictwie odnotowywane jest bowiem zjawisko zwiększonego ryzyka chorób układu krążenia z menopauzą. Jako szczególnie oryginalne i mające znaczenie praktyczne należy wskazać zwrócenie uwagi na zdrowie kobiet pracujących na wsi, a nie jak w większości analiz – kobiet mieszkających na wsi.

W strukturze celów pracy wyodrębniono cel główny i cele szczegółowe. Celem głównym była ocena związku zachowań zdrowotnych kobiet po menopauzie pracujących w rolnictwie z występowaniem wybranych czynników ryzyka chorób układu krążenia. Przyjęte cele szczegółowe obejmowały:

1. Ocena stylu życia badanych kobiet po menopauzie pracujących w rolnictwie.
2. Ocena stanu zdrowia kobiet w analizowanym okresie życia z uwzględnieniem wybranych czynników ryzyka chorób układu krążenia (BMI, WHR, obwód talii, RR, stężenie glukozy, lipidogram, tolerancja umiarkowanego wysiłku).
3. Analizę związku zachowań zdrowotnych z BMI, WHR, obwodem talii badanych kobiet.

4. Analizę związku zachowań zdrowotnych z lipidogramem i stężeniem glukozy badanych kobiet.
5. Analizę związku zachowań zdrowotnych z tolerancją umiarkowanego wysiłku u badanych kobiet
6. Opracowanie modeli optymalnych zachowań zdrowotnych przeciwdziałających występowaniu czynników ryzyka chorób układu krążenia w grupie badanych kobiet.

Cele szczegółowe składają się na sekwencje analiz, które mają służyć do realizacji celu głównego. Cel podjęcia badań przedstawionych w rozprawie jest uzasadniony aktualnym stanem wiedzy i ma charakter oryginalny. Struktura celów szczegółowych pracy jest konsekwentnie realizowana przez spójny z tymi celami dobór czynników ryzyka do analiz.

Uzyskane rezultaty i ich znaczenie dla nauki i praktyki.

Zasadniczym celem pracy było dokonanie oceny związku zachowań zdrowotnych kobiet po menopauzie pracujących w rolnictwie z występowaniem wybranych czynników ryzyka chorób układu krążenia. Na rezultaty pracy składają się cztery grupy wyników, reprezentujących trzy poziomy analizy.

Podstawowy poziom analizy obejmował ustalenie wartości charakteryzujących badaną populację pod względem dwu grup zmiennych, z których jedna została określona jako zachowania zdrowotne. Do pomiaru zachowań zdrowotnych wykorzystano Inwentarz Zachowań Zdrowotnych (wg Z. Juczyńskiego). Druga grupa zmiennych obejmowała parametry antropometryczne, zdrowotne i biochemiczne (4.1. do 4.5.) Ten poziom analizy potwierdził znane już, i łatwe do przewidzenia zależności, jak np. to, że kobiety z chorobami układu krążenia miały wyższe ciśnienie tętnicze niż kobiety bez tych chorób, czy że kobiety z chorobami układu krążenia miały istotnie wyższe BMI i WHR oraz większy obwód talii niż badane kobiety bez chorób układu krążenia. Ta część wyników w większości potwierdza znane charakterystyki czynników ryzyka.

Drugi poziom analizy reprezentują wyniki badania związków (korelacji) między cechami demograficzno – społecznymi i zdrowia reprodukcyjnego a zachowaniami zdrowotnymi (4.6.) oraz związku (korelacje) zachowań zdrowotnych z czynnikami ryzyka chorób układu krążenia (4.7.). Ta część wyników w większości potwierdza znane zależności, ale jako efekt naukowy wnosi nowe informacje o sile poszczególnych związków w

specyficznej populacji kobiet po menopauzie, pracujących na wsi. Należy zwrócić uwagę, że w przypadku tego poziomu analiz, opisanych w rozdziałach 4.6. i 4.7. niefortunnie użyto określenia „wpływ cech ... .. na zachowania...” i „wpływ zachowań ... .. na czynniki ...”. Przyjęty w pracy model badania – i właściwie do tego modelu zastosowana analiza korelacji - umożliwiają tylko stwierdzenie faktu występowania i oszacowanie siły związku między badanymi cechami, ale już nie wypowiedanie się na temat związków przyczynowo – skutkowych, a taką właśnie konotację posiada pojęcie „wpływ”. Dobrze, że pojęcie „wpływu” nie pojawia się w sformułowaniach celów pracy, gdzie jest mowa o „związkach” i we wnioskach.

Najbardziej zaawansowany poziom analizy, wnoszący nowe ustalenia i oryginalne w polskim piśmiennictwie ujęcie czynników ryzyka stanowią wyniki analiz regresji logistycznej przedstawione w części 4.8., gdzie zaprezentowano modele optymalnych zachowań zdrowotnych przeciwdziałających występowaniu czynników ryzyka chorób układu krążenia u badanych kobiet. Modele te objęły: - cechy sylwetek, - stężenia lipidów i ciśnienia tętniczego - względem zachowań zdrowotnych. Ta część wyników ma największe znaczenie poznawcze oraz praktyczne i zasługuje na upowszednienie w formie publikacji. Scharakteryzowane modele mogą stanowić bowiem podstawę do formułowania konkretnych programów profilaktycznych i w zakresie promocji zdrowia, adresowanych do specyficznej grupy kobiet po menopauzie, pracujących na wsi.

Poprawność formalno-językowa, stylistyczna i interpunkcyjna.

Praca jest napisana i zredagowana poprawnie. Wszystkie elementy pracy są opisane jednoznacznie. Autorka umiejętnie przedstawia poglądy własne jak też zaczerpnięte z piśmiennictwa. Sprawnie omawia wyniki i relacjonuje wnioskowanie. Stosowane skróty są objaśnione na początku tekstu. Interpunkcja zachowuje wszystkie reguły języka polskiego. Występują pojedyncze błędy literowe, jak np. na str. 105: „Badano wpływa zachowań zdrowotnych...”.

2. Ocena metodologiczna pracy.

Poprawność formułowania problemów i hipotez.

Odnosząc się do tytułu rozprawy oraz jej celu głównego należy wskazać na pojawiającą się w pierwszej chwili trudność interpretacyjną tych dwu elementów pracy, bowiem zachowania zdrowotne, także mieszczą się w szerokim rozumieniu czynników ryzyka. Wątpliwości w tej kwestii są jednak wyjaśnione w rozwinięciu części 1.3., gdzie Autorka doprecyzowuje, jakie konkretnie czynniki ryzyka chorób układu krążenia, będą analizowane w kontekście zachowań zdrowotnych. Są to:

- nadciśnienie tętnicze (1.3.1),
- zaburzenia lipidowe (1.3.2.),
- zaburzenia gospodarki węglowodanowej (1.3.3.),
- nadwaga – otyłość (1.3.4.),
- niska aktywność fizyczna (1.3.5.).

Czynniki te są w pracy szczegółowo scharakteryzowane.

Przedstawiona uwaga nie ma znaczenia dla wartości uzyskanych wyników, ale może być potraktowana, jako sugestia dotycząca redakcji tekstu przy publikacji tych wyników.

Interesująca jest, zaprezentowana w pracy, wielopoziomowa analiza danych, na co składają się:

- powiązania cech demograficzno-społecznych i zdrowia reprodukcyjnego z zachowaniami zdrowotnymi,
- powiązania zachowań zdrowotnych z wybranymi czynnikami ryzyka chorób układu krążenia,
- opracowanie modelu optymalnych zachowań zdrowotnych przeciwdziałających występowaniu czynników ryzyka chorób układu krążenia na przykładzie badanej populacji.

Ta wielopoziomowość analiz znajduje konsekwentne odbicie w strukturze prezentacji wyników pracy.

Trafność doboru metod i narzędzi badawczych, umiejętność ich zastosowania.

Zastosowana w pracy metodologia uzyskania danych, a także ich analizy i prezentacji – jest poprawna. Zakres danych niezbędnych do scharakteryzowania zachowań zdrowotnych uzyskanych przy pomocy kwestionariusza, jak też zakres danych antropometrycznych, danych o stanie zdrowia i parametrach biochemicznych są właściwie dobrane do realizacji przyjętego celu pracy. Pewien niedosyt budzi brak bardziej szczegółowego opisu kwalifikacji kobiet do badania – skąd w istocie wzięty się respondentki, jaki był rozkład terytorialny badanej populacji. Informacja ta ma znaczenie dla oceny reprezentatywności badanej populacji.

Prawidłowość układu pracy i struktury podziału treści.

Układ pracy jest typowy dla prac o charakterze empirycznym. Część empiryczna jest poprzedzona wstępem, w którym zaprezentowano szczegółowo i wyczerpująco aktualny stan wiedzy o istocie działań prewencyjnych w zakresie chorób układu krążenia i czynnikach ryzyka tej grupy chorób.

W kolejnych częściach pracy przedstawiono cele pracy, omówiono badaną populację i zastosowane metody.

Prezentacja wyników, co stanowi kolejną część pracy, odzwierciedla wielopoziomą analizę danych uzyskanych przy pomocy zróżnicowanych narzędzi badawczych. W części Dyskusja – dokonano analizy wyników, umiejętnie interpretując je w świetle danych z piśmiennictwa. Sformułowane wnioski mogłyby w większym stopniu eksponować przydatność uzyskanych wyników do celów profilaktyki i budowy programów promocji zdrowia. Istnieje bowiem duże zapotrzebowanie na wiedzę, która może być podstawą do konstruowania efektywnych programów promocji zdrowia, adresowanych do konkretnych, dobrze zdefiniowanych populacji. Wiedzy takiej dostarcza właśnie oceniana praca w odniesieniu do licznej w Polsce grupy kobiet po menopauzie, pracujących w rolnictwie.

Treść wszystkich części pracy, w szczególności wstępu i dyskusji, wskazuje na posiadanie przez Autorkę kompetencji w zakresie objętym projektem badawczym.

Praca zawiera ponadto wszystkie inne wymagane elementy, jak streszczenia w języku polskim i angielskim, spisy tabel i rycin oraz załącznik – zastosowany kwestionariusz.

Całość pracy liczy 189 stron. Praca zawiera 42 kolorowe ryciny i 69 tabel wyczerpująco ilustrujących bądź dokumentujących wyniki. Załączono także wzór kwestionariusza ankiety wykorzystanego w pracy.

Dobór literatury i umiejętność wykorzystania źródeł.

W pracy wykorzystano 133 pozycje piśmiennictwa krajowego i anglojęzycznego, uwzględniające wszystkie aspekty badanego zagadnienia. Piśmiennictwo jest aktualne, przywoływane w różnych fragmentach pracy w sposób właściwy.

Podsumowując opinię pragnę stwierdzić, że praca, mimo zauważonych niedociągnięć, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jakim jest związek zachowań zdrowotnych z innymi czynnikami ryzyka chorób układu krążenia w populacji kobiet po menopauzie, pracujących na wsi. Uzyskane wyniki mają wartość poznawczą oraz praktyczną.

3. Wniosek recenzenta.

Biorąc pod uwagę aspekty formalne pracy oraz aspekty merytoryczne, w szczególności – celowość podjęcia tematu oraz wartość naukową i praktyczną uzyskanych wyników - stwierdzam, że praca mgr Karoliny Strach pt.: „Zachowania zdrowotne kobiet po menopauzie pracujących w rolnictwie a występowanie wybranych czynników ryzyka chorób układu krążenia” spełnia kryteria określone ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2016 r. poz. 882 i 1311)

W związku z powyższym składam wniosek do Wysokiej Rady Instytutu Medycyny Wsi im. Witolda Chodźki w Lublinie o dopuszczenie mgr Karoliny Strach do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 14.03.2017 r.

